
ИСТОРИЯ БЕЛАРУСИ

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

ВЕЛHARUSIAN HISTORY

УДК 327(476:4-470)«1921/1939»

НАУЧНЫЕ СВЯЗИ БССР И ПОЛЬШИ В 1921–1939 гг.

О. Н. БОРОВСКАЯ¹⁾

¹⁾Институт истории НАН Беларуси, ул. Академическая, 1, 220072, г. Минск, Беларусь

Рассматриваются основные формы научных связей БССР и Польши в 1921–1939 гг.: книгообмен, сотрудничество в рамках конференций и конгрессов, иностранные командировки ученых из обеих стран. Изучение широкого круга архивных источников, впервые введенных в научный оборот, использование специально-исторических методов, принципов историзма и объективности позволило прийти к выводу о том, что научные белорусско-польские взаимосвязи межвоенного времени хоть и имели положительную динамику и стабильные формы отношений, однако не отличались плановостью и регулярностью. Обращается внимание на то, что по количеству поступлений польскоязычная литература в БССР находилась на втором месте (после немецкоязычной), однако общий уровень организации книгообмена не позволял произвести качественное научное исследование. Такая ситуация отражалась на деятельности исследовательских центров полонистики, в том числе и Комиссии по изучению Западной Беларуси. Впервые в отечественной историографии приводятся количественные данные о выписной литературе, что позволяет проследить за книгообменом с польской стороной, сравнить его с книгообменом с другими странами. Установлено, что иностранные командировки ученых из Белорусского государственного университета и Института белорусской культуры были малочисленными. Бюрократические преграды и слабое финансирование делали редкие выезды представителей белорусской науки малоэффективными. Можно отметить только немногочисленные контакты ученых из БССР (В. И. Пичета, В. Д. Дружниц, П. О. Горин) с коллегами из-за рубежа. При этом финансирование командировок осуществлялось из средств Народного комиссариата финансов БССР. До 1929 г. командирование ученых происходило через подачу определенной организацией ходатайств в Народный комиссариат просвещения БССР. После 1929 г. командировки согласовывало Главное управление науки только при условии, что та или иная иностранная поездка была включена в пятилетний план.

Образец цитирования:

Бароўская ВМ. Навуковыя сувязі БССР і Польшчы ў 1921–1939 гг. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гісторыя*. 2024;1:5–16.
EDN: BVHFDC

For citation:

Borovskaya ON. Scientific connections of the BSSR and Poland in 1921–1939. *Journal of the Belarusian State University. History*. 2024;1:5–16. Belarusian.
EDN: BVHFDC

Автор:

Ольга Николаевна Боровская – кандидат исторических наук, доцент; ведущий научный сотрудник Центра всеобщей истории, международных отношений и геополитики.

Author:

Olga N. Borovskaya, PhD (history), docent; senior researcher at the Centre for the General History, International Relations and Geopolitics.
borovskaya-olga@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-7164-7432>

Ключевые слова: Рижский мирный договор; БССР; Польша; научно-культурные связи; книгообмен; командировка; конференция.

Благодарность. Исследование осуществлялось в рамках государственной программы научных исследований «Общество и гуманитарная безопасность белорусского государства» на 2021–2025 гг.

НАУКОВЫЯ СУВЯЗІ БССР І ПОЛЬШЧЫ Ў 1921–1939 гг.

В. М. БАРОЎСКАЯ^{1*}

^{1*}*Інстытут гісторыі НАН Беларусі, вул. Акадэмічная, 1, 220072, г. Мінск, Беларусь*

Разглядаюцца асноўныя формы навуковых сувязей БССР і Польшчы ў 1921–1939 гг.: кнігаабмен, супрацоўніцтва ў рамках канферэнцый і кангрэсаў, замежныя камандзіроўкі вучоных з абедзвюх краін. Вывучэнне шырокага кола архіўных крыніц, якія ўпершыню ўводзяцца ў навуковы зварот, выкарыстанне спецыяльна-гістарычных метадаў, прыняццё гістарызму і аб'ектыўнасці дазволілі прыйсці да высновы аб тым, што навуковае савецка-польскае супрацоўніцтва міжваеннага часу хоць і мела станоўчую дынаміку і стабільныя формы адносін, аднак не адрознівалася планавасцю і рэгулярнасцю. Звяртаецца ўвага на тое, што па колькасці паступленняў польскамоўнай літаратуры ў БССР знаходзілася на другім месцы (пасля нямецкамоўнай), аднак агульны ўзровень арганізацыі кнігаабмену не дазваляў наладзіць якаснае навуковае даследаванне. Такая сітуацыя адбівалася на дзейнасці даследчых цэнтраў паланістыкі, у тым ліку і Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі. Упершыню ў айчыннай гістарыяграфіі прыводзяцца колькасныя даныя аб выпісной літаратуры, што дазваляе прасачыць за кнігаабменам з польскім бокам, параўнаць яго з кнігаабменам з іншымі краінамі. Устаноўлена, што замежныя камандзіроўкі навукоўцаў з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Інстытута беларускай культуры былі нешматлікімі. Бюракратычныя перашкоды і слабое фінансаванне рабілі рэдкія выезды прадстаўнікоў беларускай навукі малаэфектыўнымі. Можна адзначыць толькі нешматлікія кантакты выбітных вучоных з БССР (В. І. Пічэта, В. Д. Дружчыц, П. В. Горын) з калегамі з-за мяжы. Пры гэтым фінансаванне камандзіровак праводзілася са сродкаў Народнага камісарыята фінансаў БССР. Да 1929 г. камандзіраванне вучоных адбывалася праз падачу пэўнай арганізацыяй хадатайства ў Народны камісарыят асветы БССР. Пасля 1929 г. камандзіроўкі ўзгадняла Галоўнае ўпраўленне навукі толькі пры ўмове, што тая ці іншая замежная паездка была ўключана ў зацверджаны пяцігадовы план.

Ключавыя словы: Рыжскі мірны дагавор; БССР; Польшча; навукова-культурныя сувязі; кнігаабмен; камандзіроўка; канферэнцыя.

Падзяка. Даследаванне выконвалася ў рамках дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг.

SCIENTIFIC CONNECTIONS OF THE BSSR AND POLAND IN 1921–1939

O. N. BOROVSKAYA^a

^a*Institute of History, National Academy of Sciences of Belarus,
1 Akademichnaja Street, Minsk 220072, Belarus*

The article is devoted to the main forms of scientific connections between the BSSR and Poland in 1921–1939: book exchange, cooperation within the framework of conferences and congresses, the direction of foreign business trips of scientists from both sides. The involvement of a wide range of archival sources, first introduced into scientific circulation, the use of special historical methods, the principles of historicism and objectivity, made it possible to conclude that the scientific Belarusian-Polish relations of the interwar period, although had positive dynamics and stable forms of relations, however, did not differ in planning and regularity. Attention is drawn to the fact that the receipts of Polish-language literature in the BSSR were in the second place, after the German-language ones, the general level of organisation of the book exchange process did not allow for a qualitative scientific research. This fought back on the activities of the Polonist research centres, including the Commission for the study of Western Belarus. For the first time in domestic historiography, quantitative indicators of written literature are given, which makes it possible to trace the pace of book exchange with the Polish side, and compare with other countries. It has been established that foreign business trips of scientists from Belarusian State University and the Institute of Belarusian Culture were few in number. Bureaucratic barriers and poor funding made the occasional visits by representatives of Belarusian science ineffective. Only rare contacts of scientists from BSSR (V. I. Picheta, V. D. Druzchits, P. V. Gorin) can be noted. At the same time, business trips were financed at the expense of the People's Commissariat for Finance of the

BSSR. When before 1929 scientists were sent on assignment through the submission of petitions by a certain organisation to the People's Commissariat of Education of the BSSR, then after 1929 through the Main Directorate of Science and only on condition that one or another foreign trip was included in the five-year plan.

Keywords: Riga peace treaty; BSSR; Poland; scientific and cultural cooperation; book exchange; business trip; conference.

Acknowledgements. The study was carried out within the framework of the state programme of scientific research «Society and humanitarian security of the Belarusian state» on 2021–2025.

Уводзіны

Ваенныя дзеянні паміж РСФСР і Польшчай у 1919–1920 гг. не стваралі аб'ектыўных прадпасылак для навуковага і культурнага супрацоўніцтва. Падпісанне Рыжскага мірнага дагавора паміж савецкімі рэспублікамі і Польшчай у сакавіку 1921 г. заклала пачатак новага этапу ў развіцці навуковых і культурных сувязей. Згодна з арт. XI Рыжскага мірнага дагавора прадугледжваліся стварэнне змешанай (польска-расійска-ўкраінскай) рээвакуацыйнай і змешанай спецыяльнай камісій, рэстытуцыя культурных каштоўнасцей. Супрацоўніцтва савецкіх і польскіх вучоных у рамках дзейнасці змешанай спецыяльнай камісіі дало штуршок да далейшага збліжэння краін. Савецка-польскія намаганні па рэстытуцыі культурных рарытэтаў, бібліятэчных і архіўных збораў у 1921–1929 гг., на жаль, сталі найярчэйшай праявай двухбаковага навуковага партнёрства.

Гістарыяграфія савецка-польскіх адносін міжваеннага перыяду пачалася яшчэ ў 1920-я гг., калі выйшлі ў свет першыя працы па азначанай праблеме [1]. Гэтыя працы, як і наступныя савецкія публікацыі 1920–30-х гг. аб палітыцы СССР у адносінах заходніх суседзяў, насілі палемічны характар. У савецкай гістарычнай навуцы як міжваеннага, так і пасляваеннага часу Польшча апісвалася як дзяржава з агрэсіўнымі памкненнямі супраць Савецкага Саюза, якая гатова захапіць БССР і УССР. Савецкія гісторыкі абвінавачвалі кіруючыя колы Польшчы ў жаданні стварыць антысавецкі блок уздоўж заходніх меж СССР, невыкананні асноўных палажэнняў Рыжскага мірнага дагавора. У 1950-я гг. пытанне савецка-польскіх адносін разглядалася па-ранейшаму з класавых пазіцый. Ф. Г. Зуеў і яго калегі лічылі арганізатарамі польска-савецкай вайны 1919–1921 гг. заходнія дзяржавы, а дзеянні Польшчы і «белых» вывучалі ў рамках трэцяга пахода Антанты, звяртаючы ўвагу на супярэчнасці паміж Вялікабрытаніяй, Францыяй і Польшчай па пытанні аб яе межах [2]. Гісторыкі станюча ацэньвалі саветызацыю Польшчы ў выпадку перамогі савецкіх рэспублік, разглядалі мэты ўсходняй палітыкі Ю. Пілсудскага ў рэчышчы антысавецкіх планаў Антанты і інтарэсаў польскага памешчыцкага землеўладання ў былых усходніх землях Рэчы Паспалітай.

У 1960-я гг. у навуковы зварот былі ўведзены новыя крыніцы па гісторыі савецка-польскіх адносін 1921–1939 гг. П. Н. Альшанскі, паважаючы ацэнкі

1950-х гг., прывёў раней невядомыя матэрыялы аб працэсе выканання Рыжскага мірнага дагавора ў рамках змешаных камісій [3]. Варта адзначыць працы гэтага перыяду, аўтарамі якіх з'яўляліся А. Я. Іофе [4], Т. П. Агапкіна [5], А. Л. Дзіўнагорцаў [6], С. М. Фальковіч і М. М. Чарных [7].

У польскай гістарыяграфіі ў міжваенны перыяд сфарміравалася канцэпцыя двух ворагаў, у рамках якой РСФСР (СССР) і Германія разглядаліся як непрымірымы сапернікі Польшчы на міжнароднай арэне, якія трымаюць яе ў «геапалітычных цісках». Працы насілі ў асноўным палемічны характар, пытанне аб абаснаванасці ўваходжання ў склад польскай дзяржавы ўкраінскіх, беларускіх і літоўскіх зямель не ставілася. Гісторыкі і палітыкі пісалі, што заходнія дзяржавы заплацілі Польшчы пры вырашэнні праблемы яе меж недастаткова высокую цану [8]. Наадварот, М. Бабжынскі крытыкуе канцэпцыю нацыянал-дэмакратаў, якая заклала этнічны прынцып у аснову тэрытарыяльнага дзялення, што ў выніку прывяло да страты Польшчай часткі зямель на ўсходзе, якія ўваходзілі ў Рэч Паспалітую да XVIII ст. [9]. У перыяд да дзяржаўнага перавароту 1926 г. у працах польскіх гісторыкаў канкуруравалі погляды нацыянал-дэмакратаў, якія выступалі за незалежнасць Польшчы ў межах другога падзелу Рэчы Паспалітай, і погляды прыхільнікаў Ю. Пілсудскага па стварэнні федэрацыі ў Польшчы.

Польскія гісторыкі, якія працавалі ў часы існавання Польскай народнай рэспублікі, у ацэнках развіцця савецка-польскіх адносін паўтаралі вывады савецкай гістарыяграфіі. Такія даследчыкі, як Е. Куманецкі [10], П. Ласоўскі [11], В. Матэрскі [12], пісалі аб характары савецка-польскіх адносін пасля стварэння Польскай дзяржавы, выніках польска-савецкай вайны 1919–1921 гг., тэрытарыяльных праблемах, якія ўзніклі і па віне польскага боку. Яны адзначалі супярэчлівасць польскай знешняй палітыкі: імкненне да захопу тэрыторый на ўсходзе і жаданне захаваць тэрыторыю ў пытанні аб звароце заходніх польскіх зямель. Афіцыйная гістарыяграфія Польскай народнай рэспублікі не выступала супраць магчымай саветызацыі краіны ў 1920 г. і рэвалюцыйных планаў СССР у 1923 г. Сучасная польская гістарыяграфія па дадзенай тэме прадстаўлена даследаваннямі М. Корната [13; 14], Х. Ільгевіч [15], Я. Рузевіча [16].

Геапалітычную пераемнасць пазіцыі Савецкай Расіі адносна суседніх заходніх дзяржаў і параўнальна малы ўплыў на яе ідэалогію звонку падкрэсліваюць сёння шматлікія гісторыкі. В. А. Зубачэўскі дэманструе пераемнасць расійскай нацыянальнай і геапалітычнай традыцый у розныя адрэзкі часу [17]. А. В. Бабенка лічыць, што савецкім кіраўніцтвам яшчэ ў 1922 г. у якасці галоўнай задачы развіцця быў вызначаны курс на дасягненне статусу вялікай дзяржавы, дзеля чаго патрабавалася вярнуць землі, страчаныя ва Усходняй Еўропе [18]. Пры гэтым адзначаная палітыка не адрознівалася планамернасцю і прадказальнасцю. Беларускае пытанне ў савецка-польскіх адносінах як асобны прадмет даследавання разглядаецца ў працах Ю. А. Барысёнка [19]. Сярод сучасных расійскіх даследчыкаў праблемы неабходна ўзгадаць І. У. Тарасаву [20] і Т. Р. Семакіну [21]. Беларуская гістарыяграфія па дадзенай тэме прадстаўлена працамі М. М. Мязгі [22], Р. Р. Лазько [23], В. Цынкевіча [24].

Аднак у згаданых даследаваннях амаль цалкам адсутнічала беларуская праблематыка, навуковыя сувязі БССР і Польшчы ў 1921–1939 гг. не былі аб'ектам самастойнага даследавання. Вывучэнне вопыту ўзаемаадносін паміж дзяржавамі з рознымі грамадска-палітычнымі і культурна-канфесійнымі сістэмамі, паміж уладай і этнічнымі групамі, разгляд гэтых узаемаадносін на розных этапах гісторыі Беларусі, у тым ліку ў міжваенны адрэзак часу, маюць значны практычны вынік.

Асноўнымі крыніцамі па праблеме сталі матэрыялы Цэнтральнага навуковага архіва Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (далей – ЦНА НАН Беларусі) (ф. 1 «Прэзідыум Акадэміі навук БССР», ф. 67 «Інстытут беларускай культуры», ф. 68 «Камісія па вывучэнні Заходняй Беларусі»), Нацыянальна-

га архіва Рэспублікі Беларусь (НАРБ) (ф. 42 «Народны камісарыят асветы БССР», ф. 205 «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт», ф. 546 «Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна»), Архіва знешняй палітыкі Расійскай Федэрацыі (далей – АЗП РФ) (ф. 188 «Матэрыялы калегіі Народнага камісарыята замежных спраў»), Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі (ф. 5283 «Усерасійскае таварыства культурнай сувязі з замежжам»). Большасць архіўных матэрыялаў упершыню ўводзіцца ў навуковы зварот.

Навуковыя сувязі БССР і Польшчы ў 1921–1939 гг. нават пры наяўнасці шматлікіх супярэчнасцей у палітычнай сферы двухбаковых зносін (праблемы ў выкананні артыкулаў Рыжскага мірнага дагавора, варожасць і недавер у грамадстве і кіруючых колах абодвух бакоў) мелі станоўчую дынаміку развіцця. Нягледзячы на некаторы спад у 1930–1932 гг., выкліканы непаразуменнямі ідэалагічнага плана, навуковыя беларуска-польскія кантакты міжваеннага часу мелі пэўную накіраванасць, вылучаліся стабільныя формы супрацоўніцтва (кнігаабмен, камандзіроўкі вучоных па зборы архіўнага і дакументальнага матэрыялу, удзел у навуковых канферэнцыях і кангрэсах).

Мэта даследавання – вылучыць і ахарактарызаваць асноўныя напрамкі навуковых сувязей БССР і Польшчы ў 1921–1939 гг. Для дасягнення мэты неабходна вырашыць наступныя задачы: вывучыць асноўныя формы навуковых двухбаковых сувязей міжваеннага перыяду, раскрыць спецыфіку ажыццяўлення кнігаабмену паміж БССР і Польшчай і выявіць асаблівасці ўсталявання навуковых кантактаў з польскім бокам праз арганізацыю адпаведных мерапрыемстваў і замежных навуковых камандзіровак.

Матэрыялы і метады даследавання

Даследаванне навуковых сувязей БССР і Польшчы ў 1921–1939 гг. адбывалася пры выкарыстанні спецыяльна-гістарычных метадаў, прыняццяў гістарызму і аб'ектыўнасці. Гісторыка-параўнальны метадаў дазволіў вылучыць тры перыяды ў развіцці навуковых сувязей БССР і Польшчы:

1) 1921–1929 гг. – перыяд, што ахарактарызуецца навуковым узаемадзеяннем бакоў у рамках працы змешанай спецыяльнай камісіі, дзейнасць якой была засяроджана на рээвакуацыі архіўных і бібліятэчных матэрыялаў, музейных каштоўнасцей і іншых культурных рарытэтаў;

2) 1930–1932 гг. – перыяд, звязаны са спробамі наладжвання і нармалізацыі навуковых кантактаў паміж бакамі;

3) 1933–1939 гг. – перыяд, падчас якога адзначалася актывізацыя навуковага абмену, выкліканая агульным пацяпленнем двухбаковых савецка-польскіх адносін пасля падпісання 25 ліпеня 1932 г. дагавора аб ненападзенні.

Гісторыка-генетычны метадаў дазволіў устанавіць прычынна-выніковыя сувязі і заканамернасці развіцця навуковых двухбаковых кантактаў у міжваенны перыяд.

Вынікі і іх абмеркаванне

Артыкулам XI Рыжскага мірнага дагавора прадугледжваліся рээвакуацыя культурных каштоўнасцей, архіўных матэрыялаў, кніжных збораў, вывезеных падчас падзелаў Рэчы Паспалітай з 1772 па 1917 г., і стварэнне змешанай рээвакуа-

цыйнай і змешанай спецыяльнай камісіі [25], якія 8 кастрычніка 1921 г. прыступілі да працы, і ўжо праз 20 дзён паўнамоцны прадстаўнік РСФСР у Варшаве Л. М. Карахан заявіў аб перадачы ў бліжэйшы час першай партыі твораў мастацтва. У выніку працы

камісій большасць прэтэнзій польскага боку былі задаволены ці вырашаны палюбоўна шляхам прадстаўлення эквівалента. Разам з тым некаторыя польскія прэтэнзіі былі адхілены. Гэта тычылася, у прыватнасці, Літоўскай метрыкі. Эксперт расійска-ўкраінскай дэлегацыі У. І. Пічэта ў сваіх запісах адзначаў, што Літоўская метрыка для беларусаў і літоўцаў з'яўляецца такім жа помнікам мінулых гадоў, як і Каронная метрыка для палякаў¹. 10 ліпеня 1925 г. СССР і Польшча падпісалі папярэднюю дамову, а 16 лістапада 1927 г. заключылі генеральную дамову, якая падводзіла вынік працы змешанай спецыяльнай камісіі. На аснове гэтага дакумента ў далейшым адбывалася перадача культурных каштоўнасцей, архіўных і бібліятэчных матэрыялаў, якая была скончана да 1932 г. Паўнамоцны прадстаўнік СССР у Польшчы Д. У. Багамолаў адзначаў, што генеральная дамова стала «значным крокам наперад на шляху культурнага збліжэння народаў СССР і Польшчы»² [26, с. 228]. Указваючы на аб'ектыўныя перадумовы такога збліжэння, ён заявіў: «Непамерна важным з'яўляецца ўмацаванне ўзаемаадносін паміж прадстаўнікамі навукі, мастацтва і літаратуры абедзвюх краін з мэтай узаемнага азнаямлення і абмену культурнымі дасягненнямі» [26, с. 228]. У сувязі з працай змешанай спецыяльнай камісіі было пастаўлена пытанне аб допуску вучоных абедзвюх краін да архіўных матэрыялаў на ільготных умовах, што знайшло адлюстраванне ў пратаколе 1933 г. У тым жа годзе СССР перадаў Польшчы яшчэ шэраг дакументаў, якія тычыліся польскага нацыянальна-вызваленчага руху. У 1936 г. у Польшчу былі дасланы фотакопіі лістоў Г. Сенкевіча і матэрыялы аб абранні яго ганаровым членам Расійскай акадэміі навук.

Зацікаўленасць Савецкай дзяржавы ў развіцці навуковых і культурных адносін стала штуршком да стварэння ў 1925 г. Усесаюзнага таварыства культурнай сувязі з замежжам (далей – УТКС), асноўнай мэтай якога, як указана ў статуте, было «садзейнічанне ўсталяванню і развіццю навуковай і культурнай сувязі паміж устаноўмі, грамадскімі арганізацыямі і асобнымі навуковымі і культурнымі працаўнікамі СССР і замежжа»³. Са стварэннем УТКС наладжванне культурных сувязей стала справай дзяржаўнай важнасці, адносіны розных савецкіх устаноў культуры з адпаведнымі замежнымі ўстановамі ўпарадкаваліся і каардынаваліся, набывалі рэгулярнасць і планавасць. У структуры УТКС быў арганізаваны аддзел Польшчы і прыбалтыйскіх краін. Упаўнаважаны таварыства ў Польшчы стаў М. П. Аркадзьеў.

УТКС наладзіла непасрэдныя кантакты з культурнымі і навуковымі ўстановамі Польшчы, з вядомымі прадстаўнікамі польскай культуры і навукі. Па ініцыятыве таварыства адбываліся падрыхтоўка і выпуск розных інфармацыйных матэрыялаў, у тым ліку выдання «Беларускі бюлетэнь». З перапіскі прадстаўнікоў УТКС і Інстытута беларускай культуры (Інбелкульта), якая датуецца сярэдзінай верасня 1928 г., адносна падрыхтоўкі гэтага выдання, вынікае, што планавалася публікацыя матэрыялаў на трох асноўных замежных мовах для іх распаўсюджвання сярод «інтэлігентных чытачоў Еўропы і Амерыкі»⁴. Бюлетэнь павінен быў складацца з раздзелаў аб народнай гаспадарцы, народнай асвеце, выяўленчым мастацтве, беларускай мове і Заходняй Беларусі, у канцы выдання прадугледжваўся падрабязны бібліяграфічны паказальнік, карыстаючыся якім «кожны чытач замежжа, які жадае папоўніць свае веды аб Беларусі, зможа запатрабаваць адпаведную літаратуру»⁵. Фактычны матэрыял і непасрэдна сам макет бюлетэня быў падрыхтаваны беларускім бокам і накіраваны для ўзгаднення ў Маскву. Праз некаторы час на адрас Інбелкульта прыйшло патрабаванне аб унясенні пэўных карэктур і змен. УТКС было рэкамендавана «...па тактычных меркаваннях некалькі згладзіць вострыя выпадкі супраць Польшчы, якія маюцца ў главе аб Заходняй Беларусі. Нам падаецца, што гэта зроблена намі на карысць асноўнаму зместу гэтай главы»⁶. Таксама адзначалася, што «вялікае значэнне для паспяховасці “Беларускага бюлетэня” за мяжой мае забеспячэнне яго дастатковай колькасцю цікавых ілюстрацый: дзве карты Беларусі (палітычная і этнаграфічная), фотаздымкі паэтаў Я. Купалы і Я. Коласа, здымкі з гравюр, нацыянальных музычных інструментаў, старажытных ювелірных вырабаў, лепшых карцін і тэатральных пастацовак»⁷. Аднак, нягледзячы на значную працу, праведзеную беларускімі вучонымі, бюлетэнь так і не выйшаў у свет.

Важнасць і мэтазгоднасць устанаўлення і пашырэння навуковых сувязей з замежжам падкрэсліваў і СНК БССР у верасні 1929 г. У пратаколе пасяджэння СНК БССР ад 4 верасня 1929 г. была закранута праблема міжнародных навуковых зносін. Было вырашана, што Беларуская акадэмія навук (БАН), як галоўны навуковы цэнтр краіны, павінна каардынаваць усе міжнародныя навуковыя стасункі з замежнымі навукова-даследчымі арганізацыямі⁸. Ужо 17 верасня 1929 г. было вырашана, што мэтазгодным для ўмацавання замежных навуковых

¹НАРБ. Ф. 249. Воп. 4. Спр. 2. Арк. 74.

²Тут і далей пераклад наш. – В. Б.

³АЗП РФ. Ф. 188. Воп. 7. Спр. 28. Арк. 40.

⁴ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 31. Арк. 100.

⁵Там жа.

⁶Там жа. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 31. Арк. 101–102.

⁷Там жа. Арк. 103.

⁸ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 244–245.

связей з'яўляецца тэрміновае стварэнне змешанай спецыяльнай камісіі пры Акадэміі навук СССР (далей – АН СССР) з прадстаўніцтвам ад БАН, а таксама выданне штогодніка савецкай навукі.

У жніўні 1933 г. пры Прэзідыуме БАН было створана Бюро па сувязі з замежжам, праз якое павінна была ажыццяўляцца ўся асноўная праца па наладжванні міжнародных навуковых сувязей з замежнымі краінамі⁹. Аднак у лютым 1935 г. члены Прэзідыума БАН канстатавалі, што праца бюро была арганізавана «не на належнай вышыні і не задавальняла запатрабаванняў навуковых устаноў акадэміі»¹⁰. На пасяджэнні Прэзідыума БАН 9 сакавіка 1935 г. было адзначана «нездавальняючае становішча сувязі з навукова-даследчымі ўстановамі за мяжой, а таксама з асобнымі буйнымі спецыялістамі; нездавальняючая праца па складанні бібліяграфіі і анатацыі замежнай літаратуры і карыстанні яе інстытутамі, нізкія тэмпы абмену літаратурай»¹¹.

Адным з асноўных пытанняў у працы УТКС стаў кнігаабмен. Пасля заключэння Рыжскага мірнага дагавора ўзнікла перапіска па гэтай праблеме. У 1921 г. Палітбюро ЦК РКП(б), звяртаючыся да старшыні польскай дэлегацыі ў змешанай спецыяльнай камісіі, выказала гатоўнасць дасылаць у бібліятэкі Польшчы літаратуру, якая выходзіла ў савецкіх рэспубліках на польскай мове, «у імя бібліяграфічных неабходнасцей і навуковых даследаванняў» [27, с. 62].

У маі 1924 г. ЦВК СССР зацвердзіў Палажэнне аб абмене афіцыйнымі выданнямі з замежжам. У тым жа годзе было арганізавана Міжнароднае бюро кнігаабмену, што садзейнічала абмену навуковымі выданнямі. Аднак гэты працэс не быў інтэнсіўным: у 1924–1925 гг. было адпраўлена 305 выданняў з СССР у Польшчу і 28 кніг з Польшчы ў СССР. Тэхнічныя цяжкасці ўзніклі з-за адсутнасці паштова-тэлеграфнай канвенцыі паміж СССР і Польшчай. Быў наладжаны абмен бібліяграфічнымі матэрыяламі: бібліятэка Варшаўскага ўніверсітэта і Інбелкульт абменьваліся спісамі літаратуры аб Польшчы, якая выходзіла ў СССР, і спісамі літаратуры аб СССР, якая выдавалася ў Польшчы. У 1929 г. было пастаўлена пытанне аб стварэнні савецкага аддзела ў Варшаўскай публічнай бібліятэцы, а таксама аб забеспячэнні «польскіх дзеячаў, якія па-сяброўску адносяцца да СССР, літаратурай па адпаведных пытаннях»¹². Характэрна, што за 10 месяцаў 1926 г. у Польшчу было накіравана 1927 кніг, з Польшчы было атрымана 3710 выданняў. У 1928 г. Польшча займала

ў кнігаабмене СССР з еўрапейскімі краінамі трэцяе месца па перасылцы выданняў і шостае месца па іх адпраўцы¹³.

У бібліятэцы Інбелкульта быў створаны польскі аддзел, дзе захоўваліся агульныя творы, працы па польскім мовазнаўстве, эканоміцы і палітыцы сучаснай Польшчы, матэрыялы па польскай літаратуры, матэрыялы і даследаванні па гісторыі Польшчы¹⁴. Акрамя таго, была распачата выпіска літаратуры з-за мяжы, асаблівая ўвага звярталася на перыёдыку: на 1927 г. было выпісана 77 часопісаў (замест атрыманых у 1926 г. 12 часопісаў), з іх 25 паступіла з-за мяжы. У гэтым жа годзе атрыманых з-за мяжы кніг налічвалася 275, у тым ліку 85 выданняў з Польшчы і 40 кніг з Германіі. Бібліятэка БАН у 1928–1929 гг. атрымлівала наступныя польскамоўныя выданні: «Wiadomości literackie» (Варшава), «Gazeta Polska», «Przegląd przemysłowo-handlowy ziem polnoscwoschodniej» (Вільня), «Tygodnik rolniczy» (Вільня), «Przegląd gospodarczy» (Варшава), «Rolnik ekonomista» (Варшава), «Statystyka pracy» (Варшава), «Wiadomości statystyczne» (Варшава) і інш.¹⁵

У справаздачы бібліятэкі Інбелкульта за 1927–1928 гг. адзначалася: «На жаль, да гэтага часу не ўдалося наладзіць здавальняючай сувязі з Польшчай, нягледзячы на тое, што яшчэ ў мінулым годзе былі высланы заказы і задатак, тры разы пасланы напамінальныя лісты, толькі нядаўна, у пачатку мая 1927 г., з Польшчы ад фірмы “Гэбэтнер і Вольф” атрымана першая партыя кніг. Часопісы з Польшчы і цяпер прыходзяць надзвычай неакуратна. Контрагенты ў Варшаве і Вільні былі папярэджаны аб тым, што Інбелкульт будзе прымушаны ануліраваць заказ»¹⁶. У выніку быў зацверджаны пяцігадовы экспертна-імпартаўны план перадачы выданняў Інбелкульта ў Польшчу праз Беларускае таварыства культурнай сувязі з замежжам, якое ўдзяляла шмат увагі выпісцы літаратуры, асігнаванні на гэту справу складалі 1250–2500 руб. у год¹⁷.

Важнае месца ў пашырэнні навуковых сувязей з Польшчай займала Камісія па вывучэнні Заходняй Беларусі (далей – Камісія), у склад якой уваходзілі П. В. Мятла, П. А. Гарбацэвіч, Л. А. Бабровіч, Я. С. Багданскі, Б. Ф. Фрышман, К. А. Борскі, Я. М. Шнэйдэр і інш. Яна была створана ў 1925 г. пры Прэзідыуме Інбелкульта. Ва ўстаўных дакументах Камісіі адзначалася, што «...ўсебаковае вывучэнне капіталістычных краін, якія знаходзяцца па суседству з намі, з'яўляецца важным для падняцця абароназдольнасці

⁹ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 244–245.

¹⁰Там жа. Спр. 31. Арк. 14.

¹¹Там жа. Арк. 31.

¹²НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 295. Арк. 41.

¹³Там жа. Арк. 193–194.

¹⁴ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 58. Арк. 205.

¹⁵Там жа. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 29. Арк. 8–10.

¹⁶Там жа. Ф. 68. Воп. 1. Спр. 3. Арк. 49.

¹⁷Там жа. Арк. 81.

краіны цалкам. У асаблівасці важна для нас вывучаць Заходнюю Беларусь, якая ў выпадку выступлення супраць нас Польшчы пераўтварыцца ў плацдарм вайны. Праца Камісіі можа аказаць вялікую дапамогу ў справе ўмацавання інтэрнацыянальнага выхавання працоўных і калгаснікаў. Вынікі даследавання будучы таксама выкарыстаны брацкімі камуністычнымі партыямі. Неабходна развіць працу Камісіі, стварыць умовы для таго, каб яна змагла правільна выконваць свае задачы. Для гэтага трэба забяспечыць яе большавіцкімі кваліфікаванымі навуковымі сіламі, у асаблівасці ўмацаваць кіраўніцтва працай Камісіі з боку партыі і Прэзідыума БАН»¹⁸.

Па ініцыятыве Камісіі планавалася правесці ў жніўні 1925 г. – лютым 1926 г. I Беларускае навуковае кангрэс¹⁹. Згодна са справаздачай Камісіі па арганізацыі мерапрыемства ў ім прадугледжваўся ўдзел каля 80 дэлегатаў з розных еўрапейскіх краін, у тым ліку і з Польшчы. Усе навуковыя міжнародныя сувязі наладжваліся праз пасрэдніцтва УТКС. Удзельнікам кангрэса павінны былі стаць многія польскія навукоўцы і прадстаўнікі нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі. Праца I Беларускага навуковага кангрэса планавалася ў рамках чатырох падкамісій, якія разглядалі праблемы мовы і літаратуры; гісторыі, археалогіі, этнаграфіі і мастацтва; прыроды і медыцыны; эканомікі. Прадугледжвалася выданне інфармацыйна-статыстычнага зборніка аб дасягненнях культуры і гаспадаркі БССР з дыяграмамі, картамі і ілюстрацыямі. Аднак ініцыятыва Камісіі не знайшла падтрымкі не толькі Прэзідыума Інбелкульта, але і СНК БССР.

У плане працы бібліятэчна-бібліяграфічнай секцыі Камісіі адзначалася, што сістэматычнае і плановае вывучэнне Заходняй Беларусі «...выклікае патрэбу ў належнай пастаноўцы бібліятэчна-бібліяграфічнай справы. З прычыны адарванасці ад нас нашых заходніх частак мы не ведаем і не маем у здавальняючай колькасці літаратуры, якая выйшла ў тых межах, што страшэнна адбіваецца на распрацоўках. Камісія павінна стварыць належны даведачны і арыенціровачны апарат, які даў бы магчымасць вывучэння Заходняй Беларусі планова і паглыблена па ўсіх галінах жыцця»²⁰. Згодна са справаздачай Камісіі за люты 1934 г. яе прадстаўнікамі за мяжу быў накіраваны ліст да кіраўніцтва бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта з прапановай даслаць спецыялізаваную літаратуру, аднак якіх-небудзь значных вынікаў гэта ініцыятыва не мела. Былі наладжаны адносіны толькі з кніжным магазінам «Шлапяліс» у Вільні²¹.

Цікавасць польскай навуковай грамадскасці, у першую чаргу прадстаўнікоў нацыянальнага руху Заходняй Беларусі з цэнтрам у Вільні, вылілася ў стварэнне ў 1930 г. навукова-даследчага інстытута Усходняй Еўропы. Як пазначана ў статуце інстытута, галоўнай мэтай яго дзейнасці было «...даследаванне з гістарычнага, геаграфічнага, эканамічнага, культурнага, грамадскага і палітычнага пункту гледжання земляў і дзяржаўных утварэнняў паміж Чорным і Балтыйскім марамі, а таксама насельніцтва, якое на гэтай тэрыторыі пражывае. Пашырэнне ведаў аб згаданых землях і людзях»²². Інстытутам быў наладжаны кнігаабмен з Беларускай дзяржаўнай бібліятэкай. Доказам гэтага выступае службовая перапіска паміж прадстаўніком згаданага інстытута С. Рыгелем, які адначасова з'яўляўся дырэктарам бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта, і І. Б. Сіманоўскім, дырэктарам Беларускай дзяржаўнай і ўніверсітэцкай бібліятэкі²³. Па ініцыятыве інстытута вывучалася эканамічнае развіццё СССР (стан знешняга гандлю, фінансава-крэдытнай сістэмы, прамысловасці), якое суправаджалася выпускам выдання «Квартальныя агляды эканомікі СССР». Праца па зборы інфармацыі аб дзяржаўна-прававым упарадкаванні СССР была арганізавана з апорай на звесткі са сродкаў масавай інфармацыі²⁴. Таксама была складзена падрабязная картатэка выданняў па розных тэматыках (дзяржаўны лад СССР, нацыянальныя адносіны, дзейнасць Камінтэрна, знешняя палітыка, права і судаводства, гісторыя Рабоча-сялянскай Чырвонай арміі, рэвалюцыйны рух у Расійскай імперыі, стан адукацыі і выхавання, навукі і культуры і інш.). Тэматыка арганізаваных у 1930–1934 гг. інстытутам навукова-папулярных лекцый У. Студніцкага «Палітыка Савецкай Расіі», М. Кавалеўскага «Нацыянальная палітыка СССР», А. Латоцкага «Рэлігійныя пытанні ў СССР», А. Якубісяк «Асновы камунізма», В. Сукеніцкага «Стан савецкай навукі. Справаздача аб навуковай камандзіроўцы ў СССР», М. Ваньковіча «Асадніцтва на паўночна-ўсходніх землях II Рэчы Паспалітай», Я. Клапатоўкага «Асвета ў СССР» яскрава сведчыла аб дастаткова высокім узроўні саветалагічнай школы і агульнай зацікаўленасці ва ўсебаковым вывучэнні СССР. На старонках выдання «Штогоднік навукова-даследчага інстытута Усходняй Еўропы ў Вільні» публікаваліся вынікі працы гэтай установы. Так, у артыкуле С. Выслауха «Роля нелегальнай КПЗБ у нацыянальным руху беларусаў у II Рэчы Паспалітай» падкрэсліваецца залежнасць кіраўніцтва КПЗБ ад рашэнняў Камінтэрна [28]. Неабходна адзначыць, што крыніцамі для напісання

¹⁸ЦНА НАН Беларусі. Ф. 68. Воп. 1. Спр. 3. Арк. 20.

¹⁹Там жа. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 18. Арк. 2–3.

²⁰Там жа. Спр. 35. Арк. 210–212.

²¹Там жа. Спр. 23. Арк. 7.

²²Літ. цэнтр. дзярж. арх. Ф. 53. Воп. 23. Спр. 2368. Арк. 2.

²³НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 295. Арк. 18.

²⁴Літ. цэнтр. дзярж. арх. Ф. 53. Воп. 9. Спр. 3299. Арк. 5–6.

большасці даследаванняў прадстаўнікоў інстытута служылі факты з розных перыядычных выданняў (як савецкіх, так і замежных), што зніжала ўзровень навуковасці гэтых прац.

Большай папулярнасцю ў БССР, асабліва ў супрацоўнікаў Камісіі, карыстаўся бюлетэнь «Балтыка-славіца», які выходзіў у 1933–1939 гг. Адзін з нумароў гэтага выдання меўся і ў БАН²⁵. На яго старонках убачылі свет артыкулы А. І. Луцкевіча «Беларускі музей ім. Івана Луцкевіча ў Вільні», С. Станкевіча «Інстытут беларускай культуры і Беларуская акадэмія навук у Мінску», Я. Станкевіча «Стан даследаванняў па класіфікацыі беларускіх дыялектаў»²⁶. Гэтыя спробы асэнсавання навуковых здабыткаў і арганізацыі навукова-даследчай дзейнасці ў БССР адраўніваліся тэндэнцыйнасцю, мелі недастаткова абгрунтаваныя высновы. Аднак яны служылі добрым доказам таго, што дзейнасць прадстаўнікоў БССР (на прыкладзе працы Камісіі) і Заходняй Беларусі выклікала ўзаемную цікавасць, імі рабіліся спробы наладзіць пэўны навуковы дыялог. Так, у БССР па ініцыятыве Інбелкульта ў 1928 г. была перавыдадзена праца Я. Станкевіча «Дыспаліталізацыя ў беларускай мове». Гэты смелы крок кіраўніцтва пасля быў асуджаны на пасяджэнні Прэзідыума БАН 11 кастрычніка 1929 г.²⁷: «Размяшчэнне артыкула ў выданні Інбелкульта справядліва выклікае глыбокае абурэнне савецкага грамадства, што і адбілася на старонках газеты “Звязда” (ад 1 кастрычніка 1929 г.) і газеты “Праўда” (ад 8 кастрычніка 1929 г.). Безумоўна, размясціўшы артыкул Я. Станкевіча, Інбелкульт (БАН) дапусціў грубейшую палітычную памылку. Ён гэтым даў усім здраднікам тыпу Я. Станкевіча повад называць БАН “нашай” акадэміяй. Факт размяшчэння артыкула фашыста Станкевіча ў выданні акадэміі тлумачыцца прыкрым для акадэміі недаглядам. Гэтае тлумачэнне Прэзідыум БАН вызначае не для свайго апраўдання, бо факт памылкі застаецца фактам. У выданнях БАН не можа быць месца для “прац” ворагаў пралетарскай дзяржавы»²⁸.

Мэтай УТКС было паляпшэнне агульнай інфармаванасці польскага грамадства аб усіх баках жыцця СССР, для гэтага ўстанова кожны тыдзень накіроўвала бюлетэні ў Польшчу. Вялікае значэнне меў візіт у СССР (студзень 1926 г.) дэлегацыі польскага сейма, якая ставіла сваёй задачай палітычнае, эканамічнае і культурнае збліжэнне СССР і Польшчы. Дэлегацыя навідала РСФСР (Маскву, Ленінград), УССР і БССР (Мінск, Віцебск), пазнаёмілася з эканомікай і культурай савецкіх рэспублік. Члены дэлегацыі адзначалі росквіт нацыянальнай культуры ў СССР, у прыватнасці свабоднае культурнае развіц-

цё польскай нацыянальнай меншасці. З 1927 г. сталі ажыццяўляцца групавыя паездкі савецкіх людзей (журналістаў, працаўнікоў асветы) у Польшчу²⁹.

У 1925–1932 гг. разам з кнігаабменам развіваліся і такія формы навуковых сувязей, як камандзіроўкі для навуковай працы і выступленняў з дакладамі перад навуковай грамадскасцю суседняй краіны. Захаваліся дакументы за той перыяд, якія тычацца камандзіроўкі ў Польшчу вучоных з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (У. І. Пічэта, В. Д. Дружчыц, К. Г. Рэйнард, А. М. Усцінаў і інш.), Інбелкульта (М. А. Прылежаеў, Э. К. Эберт, І. І. Перасвет-Солтан і інш.), Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі і лясной гаспадаркі імя Кастрычніцкай рэвалюцыі (А. І. Кайгародаў, Г. І. Гарэцкі). Прафесары і дацэнты з мэтай развіцця сваёй навуковай працы і ўдасканалення вучэбнага працэсу, а таксама прадстаўлення рэспублікі і ўніверсітэта на міжнароднай навуковай арэне рэгулярна ажыццяўлялі творчыя камандзіроўкі ў навукова-адукацыйныя цэнтры Польшчы. Летам 1923 г. У. І. Пічэта наведаў Германію, Літву і Польшчу, а ў 1925 і 1927 гг. – Польшчу, Літву, Чэхаславакію і Германію. У снежні 1925 г. ён прыняў удзел у з’ездзе польскіх гісторыкаў у Познані, дзе ў шэрагу дакладаў былі закрануты тэмы, якія непасрэдна тычыліся гісторыі Беларусі. Пры гэтым фінансаванне камандзіровак адбывалася са сродкаў Народнага камісарыята фінансаў БССР. Калі да 1929 г. камандзіраванне вучоных адбывалася праз падачу хадатайства пэўнай арганізацыяй у Народны камісарыят асветы БССР, то пасля 1929 г. камандзіроўкі ўзгадняла Галоўнае ўпраўленне навукі пры ўмове, што тая ці іншая замежная паездка была ўключана ў зацверджаны пяцігадовы план³⁰. У 1930-я гг. адзначаецца павелічэнне колькасці замежных камандзіровак як савецкіх, так і польскіх вучоных. У 1933 г. у СССР для распрацоўкі сваіх тэм даследавання прыязджалі прафесары В. Вяржбіцкі і А. Навакоўскі з Познаньскага ўніверсітэта.

Пашырэнню навуковых сувязей паміж БССР і Польшчай спрыяла правядзенне адпаведных мерапрыемстваў, канферэнцый, кангрэсаў. У сувязі з 200-годдзем АН СССР (верасень 1925 г.) Прэзідыум АН СССР накіраваў Польскай акадэміі ведаў у Кракаве і іншым навуковым установам Польшчы запрашэнні прыняць удзел у юбілейных урачыстасцях [26, с. 127]. У адказ былі атрыманы толькі прывітальныя лісты ад Польскай акадэміі ведаў, Варшаўскага ўніверсітэта і Варшаўскага ветэрынарнага інстытута.

Акадэмічная канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і азбукі, якая стала месцам многіх

²⁵ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 34.

²⁶Там жа. Арк. 47–52.

²⁷ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 25.

²⁸Там жа. Арк. 26.

²⁹ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 35. Арк. 44.

³⁰Там жа. Ф. 68. Воп. 1. Спр. 3. Арк. 87–88.

навуковых сустрэч і дыскусій, была арганізавана 14–21 лістапада 1926 г. У ёй прымалі ўдзел 69 чалавек з правам рашаючага голасу, у тым ліку дацэнт Варшаўскага ўніверсітэта Ю. Галомбак. Завочна з Варшавы ў мерапрыемстве ўдзельнічалі Б. А. Тарашкевіч, К. Студніцкі, І. Свянціцкі, Я. Бадуэн дэ Куртэнэ. На канферэнцыю былі запрошаны, аднак па невядомых прычынах не з'явіліся на ёй Я. Лось і Я. Развадоўскі з Кракава. Мерапрыемства выклікала шырокі рэзананс у БССР і за мяжой. У адрас канферэнцыі паступіла больш за 30 прывітальных пісем і тэлеграм ад навуковых, навучальных і іншых дзяржаўных устаноў, а таксама ад вучоных і грамадскіх дзеячаў, у тым ліку ад СНК БССР, Народнага камісарыята асветы, УТКС³¹.

На I Міжнародным кангрэсе славян-філолагаў, які праходзіў у кастрычніку 1929 г. у Чэхаславакіі, на адным з пленарных пасяджэнняў лінгвістычнай секцыі пасля заслухоўвання дакладаў беларускага спецыяліста П. А. Бузука «Аб значэнні лінгвістычнай геаграфіі для гісторыі мовы» і прафесара Страсбургскага ўніверсітэта Л. Ценьера «Аб неабходнасці складання адзінага лінгвістычнага атласа ўсіх славянскіх моваў» была выбрана Камісія для арганізацыі працы па складанні такога атласа. У яе ўвайшлі Ф. Мейе і Л. Ценьер (Францыя), К. Гуер (Чэхаславакія), В. Нічэ (Польшча), А. Беліч (Сербія), П. А. Бузук (СССР). Аднак прадстаўнік БАН так і не прыступіў да працы па складанні атласа па прычынах ідэалагічных і метадалагічных разыходжанняў, адсутнасці неабходных дазволаў з боку адпаведных савецкіх навуковых устаноў, адсутнасці дазволу на магчымае супрацоўніцтва, недастатковай інфармаванасці аб навуковай мэтазгоднасці складання атласа³².

У жніўні 1933 г. у Варшаве адбыўся VII Міжнародны кангрэс гісторыкаў. Яшчэ восенню 1932 г. рэктар Ягелонскага ўніверсітэта запрасіў А. В. Луначарскага як вучонага, які карыстаўся вялікай павагай, для ўдзелу ў кангрэсе. Аднак ён не змог прыехаць. У склад савецкай дэлегацыі ўвашлі акадэмікі В. П. Волгін,

М. С. Дзяржавін і М. М. Лукін, прэзідэнт БАН П. В. Горын, прафесары А. М. Панкратава і П. Ф. Прэабражэнскі. Савецкія вучоныя прымалі ўдзел у працы большасці секцый кангрэса, што шырока асвятлялася ў польскім друку. Асобую цікавасць польскай грамадскасці выклікаў даклад П. В. Горына «Палітыка царызму ў Польшчы і пазіцыя бальшавікоў у нацыянальным пытанні». Як адзначалася ў польскім выданні «Kurjer codzienny», даклад П. В. Горына «зрабіў моцнае ўражанне, так як быў зроблены на польскай мове»³³. У верасні 1933 г. у Познані быў арганізаваны XIV Усепольскі з'езд урачоў і прыродазнаўцаў. Па запрашэнні польскага боку ў Познань прыехалі чатыры вядомыя савецкія вучоныя і лекары. У жніўні 1934 г. у Варшаве праходзіў Міжнародны геаграфічны кангрэс, на якім прысутнічалі М. М. Баранскі, В. І. Матылёў і Ю. М. Шакальскі. Падчас мерапрыемства абмяркоўвалася пытанне аб складанні карт Польшчы для Вялікага савецкага атласа, а таксама аб шырокім абмене картаграфічнымі і геаграфічнымі выданнямі³⁴.

Пагаршэнне палітычных двухбаковых адносін прывяло да прыпынення польскім урадам у аднабаковым парадку навуковых сувязей паміж Польшчай і СССР. Найбольш моцна гэта адбілася на кнігаабмене, які з'яўляўся самай масавай формай навуковых зносін і ўзаемнага абмену інфармацыяй. Польская цэнзура набывала масавы характар, што прымушала кіраўнікоў савецкіх арганізацый, якія займаліся кнігаабменам, неаднаразова звяртацца па гэтых пытаннях да Народнага камісарыята замежных спраў СССР. У 1934 г. пытанне аб польскай цэнзуры было пастаўлена паслом СССР перад віцэ-міністрам замежных спраў Польшчы [29, с. 205]. У выніку ўжо ў 1935 г. у Польшчу з СССР увозіліся выключна тэхнічныя і медыцынскія кнігі. У 1936 г. па даручэнні польскага ўрада быў зроблены запыт аб матэрыялах, якія тычыліся метадаў барацьбы з ракам у СССР. У адказ на запыт у Польшчу былі накіраваны працы савецкіх вучоных па анкалогіі і матэрыялы I Усесаюзнага з'езду анкалогіі.

Заклучэнне

Заклучэнне Рыжскага мірнага дагавора ў сакавіку 1921 г. стала штуршком да наладжвання навуковых сувязей паміж БССР і Польшчай. Згодна з арт. XI гэтага дакумента прадугледжвалася стварэнне змешанай спецыяльнай камісіі па рэстытуцыі архіўных, музейных і бібліятэчных збораў. Устанаўленне навуковага дыялогу паміж савецкімі вучонымі, экспертамі і іх польскімі калегамі адбывалася шляхам вядзення палемікі па пытаннях

рэстытуцыі той або іншай культурнай каштоўнасці. Працэс інстытуцыяналізацыі навукі, які назіраўся як у БССР, так і ў Польшчы, прадвызначыў асноўныя формы навуковых сувязей паміж дзяржавамі. Арганізацыя міжнародных канферэнцый і сімпозіумаў, стварэнне дзейснага механізма кнігаабмену адбываліся дзякуючы намаганням УТКС (пры ўдзеле беларускага філіяла), Інбелкульту, БДУ, а таксама дзякуючы ініцыятывам польскай навуковай

³¹ЦНА НАН Беларусі. Ф. 67. Воп. 1. Спр. 23. Арк. 17.

³²Там жа. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 127.

³³Kurjer codzienny. 1933. № 234. 15 września. S. 4.

³⁴ЦНА НАН Беларусі. Ф. 1. Воп. 1. Спр. 9. Арк. 64–69.

супольнасці, якая групавалася вакол вышэйшых навучальных устаноў.

Асаблівасцю навуковых сувязей БССР і Польшчы, у адрозненне ад аналагічнага супрацоўніцтва навукоўцаў СССР і Польшчы, з'яўляўся агульны аб'ект вывучэння – Заходняя Беларусь. Даследаванні па заходнебеларускай праблематыцы ажыццяўляліся ў рамках Інбелкульту і навукова-даследчага інстытута Усходняй Еўропы ў Вільні. Наладжванне тэматычнага навуковага дыялогу адбывалася шляхам спарадычных сустрэч на канферэнцыях, абмену думкамі на старонках перыядычных выданняў, атрыманых дзякуючы кнігаабмену. Нягледзячы на тое што польская літаратура ў БССР знаходзілася на другім месцы па колькасці паступленняў пасля нямецкамоўнай, агульны ўзровень арганізацыі кнігаабмену не да-

зваляў наладзіць якаснае навуковае даследаванне. Аб'ём матэрыялаў, якія паступалі пры дапамозе Міжнароднага бюро кнігаабмену, быў недастатковым для арганізацыі належнай навуковай працы пры бібліятэках рэспублікі. Гэта адбывалася на дзейнасці даследчых цэнтраў паланістыкі, у тым ліку і Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі.

Замежныя камандзіроўкі навукоўцаў БДУ і Інбелкульту былі нешматлікімі. Бюракратычныя перашкоды, слабое фінансаванне рабілі рэдкія выезды прадстаўнікоў беларускай навукі малаэфектыўнымі. Арганізацыя навуковых канферэнцый і кангрэсаў не адрознівалася планавасцю і рэгулярнасцю. Можна адзначыць толькі спарадычныя кантакты выбітных вучоных (У. І. Пічэта, В. Д. Дружыц, П. В. Горын) з калягамі з-за мяжы.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Мархлевский Ю. *Война и мир между буржуазной Польшей и пролетарской Россией*. Москва: Государственное издательство; 1921. 42 с.
2. Зуев ФГ. *Международный империализм – организатор нападения панской Польши на Советскую Россию (1919–1920 гг.)*. Москва: Государственное издательство политической литературы; 1954. 178 с.
3. Ольшанский ПН. *Рижский договор и развитие советско-польских отношений. 1921–1924 гг.* Москва: Наука; 1974. 286 с.
4. Иоффе АЕ. *Международные связи советской науки, техники и культуры, 1917–1932*. Москва: Наука; 1975. 117 с.
5. Агапкина ТП. Переписка польских и советских писателей (к истории польско-советских литературных связей 20–30 годов). *Советское славяноведение*. 1973;4:96–110.
6. Дивногорцев АЛ. Первые контакты советских и зарубежных библиотекарей (20-е годы). *Советское библиотековедение*. 1985;3:102–110.
7. Falkowicz S, Czernych M. Polsko-radziecka współpraca kulturalna i naukowa w okresie międzywojennym. *Dzieje najnowsze*. 1970;2:105–123.
8. Dmowski R. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. Warszawa: Księgarnia Perzyński, Niklewicz i Ska; 1926. 496 s.
9. Bobrzyński M. *Wskrzeszenie Państwa Polskiego. Tom 2, 1919–1923*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza; 1926. 300 s.
10. Kumaniecki J. *Po traktacie ryskim*. Warszawa: [s. n.]; 1971. 282 s.
11. Łossowski P. *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*. Warszawa: Instytut Historii PAN; 1997. 388 s.
12. Materski W. *Polska a ZSSR. 1923–1924*. Wrocław: ZN imja Ossolińskich; 1981. 380 s.
13. Kornat M. *Polska szkoła sowietologiczna 1930–1939*. Kraków: Arcana; 2003. 381 s.
14. Kornat M. Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939) i jego wkład w rozwój polskiej sowietologii. *Kwartalnik historyczny*. 2000;3:43–46.
15. Igliewicz H. *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie oraz Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie (1930–1939)*. Warszawa: Scholar; 2019. 246 s.
16. Różewicz J. Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej. W: Sordylowa B, redaktor. *Słownik polskich towarzystw naukowych. Tom 2, Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*. Warszawa: Zakład Narodowy imja Ossolińskich; 1994. s. 60.
17. Зубачевский ВА. *Политика России в Центрально-Восточной Европе (первая треть XX века): геополитический аспект*. Москва: РОССПЭН; 2019. 278 с.
18. Бабенко ОВ. *Польско-советские отношения в 1924–1928 гг.* [диссертация]. Москва: МГУ имени М. В. Ломоносова; 2006. 173 с.
19. Борисёнок ЮА. *На крутых поворотах белорусской истории: общество и государство между Польшей и Россией в первой половине XX в.* Москва: Родина; 2013. 351 с.
20. Тарасова ИВ. Роль Всесоюзного общества культурной связи с заграницей в развитии международного книгообмена в 1925–1928 гг. В: Сукиасян АА, редактор. *Традиционная и инновационная наука: история, современное состояние, перспективы. Часть 5*. Уфа: Аэтерна; 2015. с. 83–91.
21. Семакина ТР. Непонятая литература, подозрительные пьесы и всемогущая цензура: к вопросу об идеологических противоречиях в польско-советских культурных контактах на рубеже 1920–1930-х гг. *Славянский альманах*. 2022;3–4:381–393. DOI: 10.31168/2073-5751.2022.3-4.4.03.
22. Мезга НН. *Советско-польские отношения 1921–1926 годов: новый этап противостояния*. Гомель: ГГУ имени Ф. Скорины; 2019. 229 с.
23. Лазько РР. *Перад патопам (еўрапейская палітыка Польшчы. 1932–1939 гг.)*. Мінск: БДУ; 2000. 354 с.
24. Цынкевіч В. Проблема рэпатрыяцыі бежанцаў і адкрыццё польскага консульства ў Мінску (1921–1924 гг.). *Белорусский журнал международного права и международных отношений*. 2001;3:76–83.

25. Боровская ОН. Деятельность польско-российско-украинской смешанной реэвакуационной и специальной комиссии на территории Беларуси 1921–1929 гг. *Вестник Брянского государственного университета*. 2022;3:23–31. DOI: 10.22281/2413-9912-2022-06-03-23-31.
26. Хренов И, Цесляк Т, редакторы. *Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Том 5, Май 1906 – декабрь 1932*. Москва: Наука; 1967. 616 с.
27. Хренов И, Цесляк Т, редакторы. *Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Том 4, Апрель 1921 – май 1926*. Москва: Наука; 1966. 562 с.
28. Wysłouch S. Rola Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w ruchu narodowym Białorusinów w Polsce. *Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej*. 1933;1:174–240.
29. Хренов И, Цесляк Т, редакторы. *Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Том 6, 1933–1938*. Москва: Наука; 1969. 434 с.

References

1. Marchlewskii Yu. *Voina i mir mezhduburzhuznoi Pol'shei i proletarskoi Rossiei* [War and peace between bourgeois Poland and proletarian Russia]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo; 1921. 42 p. Russian.
2. Zuev FG. *Mezhdunarodnyi imperializm – organizator napadeniya panskoi Pol'shi na Sovetskuyu Rossiyu (1919–1920)* [International imperialism is the organiser of the attack of pan Poland on Soviet Russia 1919–1920]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury; 1954. 178 p. Russian.
3. Ol'shanskii PN. *Rizhskii dogovor i razvitie sovetsko-pol'skikh otnoshenii. 1921–1924* [Riga treaty and the development of Soviet-Polish relations. 1921–1924]. Moscow: Nauka; 1969. 260 p. Russian.
4. Ioffe AE. *Mezhdunarodnye svyazi sovetskoii nauki, tekhniki i kul'tury, 1917–1932* [International relations of Soviet science, technology and culture, 1917–1932]. Moscow: Nauka; 1975. 117 p. Russian.
5. Agapkina TP. [Correspondence of Polish and Soviet writers (on the history of Polish-Soviet literary relations in the 20s–30s)]. *Sovetskoe slavyanovedenie*. 1973;4:96–110. Russian.
6. Divnogortsev AL. [The first contacts of Soviet and foreign librarians (20s)]. *Sovetskoe bibliotekovedenie*. 1985;3:102–110. Russian.
7. Falkowicz S, Czernych M. Polsko-radziecka współpraca kulturalna i naukowa w okresie międzywojennym. *Dzieje najnowsze*. 1970;2:105–123.
8. Dmowski R. *Polityka polska i odbudowanie państwa*. Warszawa: Księgarnia Perzyński, Niklewicz i Ska; 1926. 496 s.
9. Bobrzyński M. *Wskrzeszenie Państwa Polskiego. Tom 2, 1919–1923*. Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza; 1926. 300 s.
10. Kumaniecki J. *Po traktacie ryskim*. Warszawa: [s. n.]; 1971. 282 s.
11. Łossowski P. *Stosunki polsko-litewskie 1921–1939*. Warszawa: Instytut Historii PAN; 1997. 388 s.
12. Materski W. *Polska a ZSSR. 1923–1924*. Wrocław: ZN imja Ossolińskich; 1981. 380 s.
13. Kornat M. *Polska szkoła sowietologiczna 1930–1939*. Kraków: Arcana; 2003. 381 s.
14. Kornat M. Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie (1930–1939) i jego wkład w rozwój polskiej sowietologii. *Kwartalnik historyczny*. 2000;3:43–46.
15. Igielnicz H. *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej w Wilnie oraz Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie (1930–1939)*. Warszawa: Scholar; 2019. 246 s.
16. Różewicz J. Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej. W: Sordylowa B, redaktor. *Słownik polskich towarzystw naukowych. Tom 2, Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*. Warszawa: Zakład Narodowy imja Ossolińskich; 1994. s. 60.
17. Zubaczenskii VA. *Politika Rossii v Tsentral'no-Vostochnoi Evrope (pervaya tret' XX veka): geopoliticheskii aspekt* [Russian policy Central and Eastern Europe (first third of the 20th century): geopolitical aspect]. Moscow: ROSSPEN; 2019. 278 p. Russian.
18. Babenko OV. *Pol'sko-sovetskie otnosheniya v 1924–1928* [Polish-Soviet relations in 1924–1928] [dissertation]. Moscow: Lomonosov Moscow State University; 2006. 173 p. Russian.
19. Borisenok YuA. *Na krutykh povorotakh belorusskoi istorii: obshchestvo i gosudarstvo mezhdubelarshei i Rossiei v pervoi polovine XX v.* [On the sharp turns of Belarusian history: society and the state between Poland and Russia in the first half of the 20th century]. Moscow: Rodina; 2013. 351 p. Russian.
20. Tarasova IV. [The role of the All-union society for cultural relations with foreign countries in the development of international book exchange in 1925–1928]. In: Sukiasyan AA, editor. *Traditsionnaya i innovatsionnaya nauka: istoriya, sovremennoe sostoyanie, perspektivy. Chast' 5* [Traditional and innovative science: history, current state, prospects: collection of articles. Part 5]. Ufa: Aeterna; 2015. p. 83–91. Russian.
21. Semakina TR. Incomprehensible literature, suspicious plays, and omnipotent censorship: on the issue of ideological contradictions in Polish-Soviet cultural contacts at the turn of the 1920s–1930s. *Slavic Almanac*. 2022;3–4:381–393. Russian. DOI: 10.31168/2073-5731.2022.3-4.4.03.
22. Mezga NN. *Sovetsko-pol'skie otnosheniya 1921–1926 godov: novyi etap protivostoyaniya* [Soviet-Polish relations in 1921–1926: a new stage of confrontation]. Gomel: Francisk Skorina Gomel State University; 2019. 229 p. Russian.
23. Laz'ko RR. *Perad potopam (ewrapeiskaja palityka Pol'shchy. 1932–1939)* [Before the flood (European policy of Poland. 1932–1939)]. Minsk: Belarusian State University; 2000. 354 p. Belarusian.
24. Tsynkevich V. [The problem of reparation of refugees and the opening of the Polish consulate in Minsk (1921–1924)]. *Belorusskii zhurnal mezhdunarodnogo prava i megdunarodnykh otnoshenii*. 2001;3:76–83. Belarusian.
25. Borovskaya ON. [The activities of the Polish-Russian-Ukrainian mixed reevacuation and special commission on the territory of Belarus 1921–1929]. *Bryansk State University Herald*. 2022;3:23–31. Russian. DOI: 10.22281/2413-9912-2022-06-03-23-31.

26. Khrenov I, Tseslyak T, editors. *Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-pol'skikh otnoshenii. Tom 5, Mai 1926 – dekabr' 1932* [Documents and materials on the history of Soviet-Polish relations. Volume 5, May 1926 – December 1932]. Moscow: Nauka; 1967. 616 p. Russian.

27. Khrenov I, Tseslyak T, editors. *Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-pol'skikh otnoshenii. Tom 4, Aprel' 1921 – mai 1926* [Documents and materials on the history of Soviet-Polish relations. Volume 4, April 1921 – May 1926]. Moscow: Nauka; 1966. 562 p. Russian.

28. Wysłouch S. Rola Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi w ruchu narodowym Białorusinów w Polsce. *Rocznik Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej*. 1933;1:174–240.

29. Khrenov I, Tseslyak T, editors. *Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-pol'skikh otnoshenii. Tom 6, 1933–1938* [Documents and materials on the history of Soviet-Polish relations. Volume 6, 1933–1938]. Moscow: Nauka; 1969. 434 p. Russian.

Атрымана 19.07.2023 / выпраўлена 26.12.2023 / прынята 27.12.2023.
Received 19.07.2023 / revised 26.12.2023 / accepted 27.12.2023.